

KOMMENTARER: TRYGVE SÖDERLING

Cancellera klassikerna?

Troligen var den skriven i affekt. En i någon mån begriplig, med tanke på tidpunkten. Oksana Zabuzjko, ukrainsk författare, hävdade i fjol våras att den ryska litteraturen under tvåhundra år har

målat upp en bild av världen där den kriminelle ska ömkas, inte fördömas. [...] På många sätt var det rysk litteratur som vävde kamouflagenäten till Rysslands stridsvagnar. [...] För vägarna som bär fram bomber och stridsvagnar är stensatta med böcker, och vi blir nu vittne till hur miljontals människooden kan bestämmas av vad vi valt att läsa. ("Rysk litteratur har alltid hyllat förövaren", *Dagens Nyheter* 29.4.2022 översatt från *Times Literary Supplement*)

Zabuzjkos omtalade essä är ett rasande angrepp på det blåögda "väst" som inte har insett "hur mycket Putins offensiv den 24 februari [2022] är skyldig Dostojevskijismen":

Det är fortfarande oklart hur rysk litteratur lyckades förföra väst genom att presentera sig själv som en vacker prinsessa inlåst av en grym regim och hur den lyckades övertyga väst om att dess passivt infantila oberördhet inför ondska är en dygd.

Dessvärre är Zabuzjkos resonemang mycket ihålligt, på en rad punkter. För det första är de konkreta "bevisen" i hennes text helt anekdotiska – två lösryckta scener hos Tolstoj och Turgenjev tas som bevis för

att allt som skrivits på ryska språket är ett suspekt bejakande av ondska.

Zabuzjkos tal om "Dostojevskijismen" låter som en anspelning på *Brott och straff* och den ryska litteraturens mest kända "förövre". Raskolnikov nämns visserligen aldrig vid namn – kanske för att det skulle bli för uppenbart hur mycket argumentet haltar. Denna romangestalt sänds ju trots allt till

Favoriterna – en *Nya Argus*-klassiker

Nya Argus årliga temanummer "Favoriter ur världslitteraturen" har sitt ursprung i den finländska Rundradions sommarserie med detta namn, koncipierad och redigerad av Barbro Holmberg mellan åren 1985 och 2005. Från och med 1993 har bidragen tryckts i *Nya Argus* och från och med 2008 är essäerna skrivna direkt för tidskriften. Också här med Barbro Holmberg som uthållig temaredaktör, i fjol i samarbete med Mathilda Larsson. Årets temanummer är redigerat av Yasmin Nyqvist och Trygve Söderling.

Ett register över alla böcker som har behandlats och alla medverkande skribenter återfinns på <https://nyaargus.fi/favoriter.html>

ett långt straffarbete för sitt dubbelmord, han består knappast en ”hyllning”. Dostojevskijs kritik av sin huvudpersons självbedrägeri och elitänkande är så mycket effektivare eftersom han tar oss in i förövarens huvud. Men för den skull blir budskapet inte putinistiskt. Snarare kan Raskolnikov, före straffet och ångern, ses som en av dessa personer som idag kan få för sig att invadera ett grannland – ”för att jag är värd det”.

Så klart kan man argumentera att *personen* Dostojevskij odlade bland annat storryska åsikter – liksom för övrigt Solzjenitsyn, en senare rysk epiker med liknande brutala erfarenheter av straffarbete. Redan Gogol, satirikern och humoristen, förvånade sin tids upplysta intelligentsia med en del reaktionära politiska åsikter. Men det är inte för författarnas privata tankar vi fortsätter läsa dem. Vi gör det för att deras böcker är så litterärt rika, mångtydiga – och också informativa, om livet i ett envælde.

Av välkända orsaker är den ryska litteraturhistorien i hög grad en historia om författare som straffats för sina åsikter. Redan Pusjkin förvisades under 1820-talet för flera år till bland annat Ukraina sedan censuren snappat upp regimkritik i ett privatbrev. Lermontov (*Vår tids hjälte*) ställdes 1837 inför krigsrätt för en dikt. Dostojevskij arresterades 1849 för medlemskap i en socialistisk cirkel, satt åtta månader i Peter Paul-fästningen, utsattes för en skenavrättning och avtjänade – liksom Tjernysjevskij (*Vad bör göras?*) – ett långt straff i Sibirien.

Under Stalin-tiden mördades författare, aktivt eller passivt: Isaak Babel, Daniil Charms, Osip Mandelstam, Boris Pilnjak... Andra förvägrades publicering, som Anna Achmatova, Michail Bulgakov, Andrej Platonov – och ännu efter Stalins död till exempel Boris Pasternak, Anatolij Rybakov och Vasilij Grossman. 1966 dömdes de ytterst populära satirikerna Andrej Sinjavskij och Julij Daniel till sju respektive fem års straffarbete för att ha låtit publicera sig utomlands.

Det är fakta som påminner oss om vilken viktig erfarenhetsreservoar den ryska litteraturen är. Där finns lättsam eller nattsvart satir över byråkrati och korruption. Där finns Varlam Sjalamovs och Aleksandr Solzjenitsyns drabbande fånglägerskildringar. Där finns Jevgenij Zamjatin's *Vi* (1924),

oöverträffad modell för senare diktatur-dystopier av västförfattare som Huxley, Boye och Orwell.

Att blunda för de anti-auktoritära ryska klassikerna vore lika dumt som att vägra läsa *nulevande* oppositionella ryska författare. Idag, liksom efter 1917, har många av Rysslands främsta litterära röster emigrerat: Ljudmila Petrusjevskaja, Vladimir Sorokin, Boris Akunin, Marija Stepanova... Utalade regimkritiker som följt i tidigare berömda emigranternas fotspår (Zamjatin, Ivan Bunin, Vladimir Nabokov, Andrej Sinjavskij, Josip Brodskij...).

I sitt anatema över rysk litteratur låter Oksana Zabuzjko som om hon inspirerats av de aktuella så kallade kulturkrigen i USA. Krav på att *cancellera* allt man förknippar med något negativt har också framgångsrikt exporterats, till exempel krävde Sofia Nyblom (*DN* april 2022) att rysk kultur ska ”pausas” eftersom ”överallt där Tjajkovskij spelas och Dostojevskij läses, minskar syretillförseln för de ukrainska konstnärer som världen inte känner till”.

En egendomlig överföring av krigets logik på konstens. Självklart ska den ryska kulturen studeras, inte ”pausas”. Inte som legitimering för Putins stridsvagnar, utan tvärtom: som inblick i och motgift mot diktaturen.

Oksana Zabuzjko hävdar att den ryska litteraturen inte är ”européisk”, eftersom ”litteratur är av samma kött och blod som samhället i vilket och för vilket den skrivs”. Men borde man inte med samma logik ”cancellera” alla västeuropeiska klassiker? Cervantes och Defoe levde i imperialistiska kolonialmakter, sluta alltså läsa spansk- och engelskspråkig litteratur: Benjamin Franklin, men också Bob Dylan, James Ellroy och Ian McEwan, som alla är föremål för essäer i detta temanummer? Ett kolonialt förflutet har också Frankrike (Marguerite Duras, Françoise Sagan, Annie Ernaux, Édouard Louis), Tyskland (Christa Wolf) och Italien (bröderna Pressburger). Visst måste våldet i deras länders historia ha korruperat också deras litteratur?

Korruptionen visar sig också i att varken författarna eller deras romanhjältar alltid är mönstergilla medborgare. I vårt temanummer har vi en förvirrad äventyrare (Quixote), en sexarbetare (Moll Flanders), en ångestriden dystopiker (Dagerman), en författare med Stasi-koppling (Wolf) och en erotisk

Huset plundrat under inbördeskriget 1917–21. Scen ur Sergej Snezjkins tv-serie (2012), baserad på Bulgakovs roman. Det ukrainska kulturministeriet stoppade 2014 distributionen av serien i Ukraina.

En klassiker försvann från gatubilden. Målningar med motiv ur Michail Bulgakovs verk prydde tidigare en mur mitt emot hus nummer 13 på Andrijivskij-sluttningen i Kyjiv/Kiev där Bulgakov (1891–1940) växte upp. Hemmet beskrivs i Bulgakovs roman *Det vita gardet* (1925/1927, på svenska 1976) och i pjäsen ”Familjen Turbins dagar”, som har filmatiserats 1976 och 2012. 1991 öppnades ett smakfullt Bulgakov-museum i huset. I fjol, efter att Ryssland inlett sitt fullskaliga anfallskrig, höjdes röster för att stänga det. Bland andra författaren Oksana Zabuzjko (se texten här intill) ansåg att Bulgakov inte var tillräckligt ukrainsksinnad. En relief av författaren vid ingången har målats röd, men tillsvidare fungerar museet. Det kan också besökas virtuellt via Google Street View. Muralerna har dock försvunnit. Foto: Trygve Söderling (2011).

relation (Duras) som är ett övergrepp sedd genom en annan sorts glasögon. Om målet är absolut ”renhet” enligt alla normer som gäller just nu så hittar man alltid skäl att av-plattformera texter och/eller författare.

V isst förtjänar en del statyer att tas ner av en eftervärld med en annan syn på föremålets förbrytelser. Men ett frenetiskt cancellerande av allt och alla, via mer eller mindre långsökta associationer (”Brecht var tysk liksom Hitler – läs inte Brecht”) smakar okunnighet, ointresse och ovilja att ta reda på vad författarna, språket, kulturen man så storslaget bojkottar egentligen handlar om.

Lev Tolstoj deltog i Krimkriget på 1850-talet, skrev anti-heroiska noveller om belägringen av Sevastopol och blev med tiden en allt radikalare, allt mer obekväma anarko-pacifistisk röst i sin tids Ryssland. Men vi borde alltså dissa Tolstoj för att han var ryss (dessutom vit, man, adlig, välbärgad och så vidare)? Oksana Zabuzjkos kampanj träffar fel måltavla, blir ett upprop för blindhet. Den ”vackra prinsessan”, som hon så ironiskt kallar den ryskspråkiga litteraturen, må vara inspärрад – men hon har sänt ut kodade meddelanden inifrån förtrycket, konstverk som har vidgat världen för oss alla och som vi gör klokt i att fortsätta lära av.

26.6.2023